

Мр Дејан Радивојевић⁵⁸

Основна школа „Дубрава“ Књажевац

ОДНОС УЧИТЕЉА ПРЕМА ПОТЕШКОЋАМА У УСВАЈАЊУ САДРЖАЈА ИЗ ГЕОГРАФСKE НАУКЕ⁵⁹

Апстракт: Из наставних садржаја наставних предмета Свет око нас и Природа и друштво издвојени су географски садржаји као целина која је испитивана. Ови садржаји подељени су, у складу са поделом саме географске науке, на: физичко-географске, друштвено-географске, регионално-географске и картографске садржаје. Циљ истраживања био је утврђивање мишљења учитеља о томе да ли сагледавају специфичности појединих група садржаја унутар географских садржаја и утврђивање који су од тих садржаја ученицима „најтежи“ у процесу реализације. Сprovedено је систематско неекспериментално истраживање на једноставном случајном узорку учитеља који изводе наставу у млађим разредима основне школе са укупно 216 испитаника. Коришћена је метода анализе педагошке теорије и праксе и дескриптивна метода. Примењена је техника анкетирања и конструисан је посебан упитник састављен од 24 ајтема у форми петостепене скале процене Ликертовог типа. Добијени резултати указују да постоје разлике у тежини усвајања ових садржаја, односно да не представљају сви географски садржаји исту потешкоћу ученицима у наставном процесу. Издвојени су картографски садржаји као најтежи јер полазе од картографских знакова који су апстракције вишег реда, а истовремено је поступак њихове обраде веома скраћен у односу на поступак препоручен у методици.

Кључне речи: наставни садржаји, географски садржаји, учитељи, ставови, потешкоће

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Садржаји наставних предмета прописују се Наставним планом и програмом. У Педагошкој енциклопедији (1989) наставни садржаји одређују се као „цјелокупно људско генерацијско искуство што га ваља пренети на генерације које долазе и у том их процесу оспособити за даље богаћење те залихе искустава“. „Према Т. Продановићу, наставни садржаји представљају посебно одабране и дидактички обликоване научне чињенице из области

⁵⁸ centarzne@neobee.net

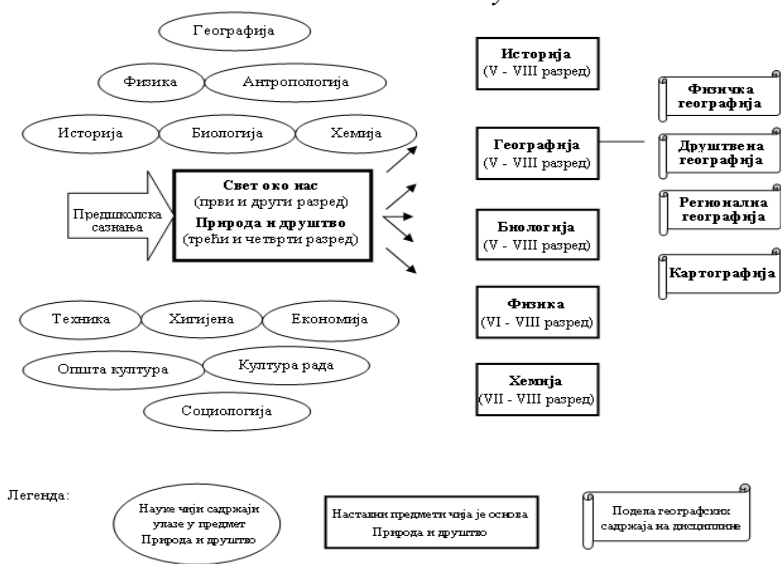
⁵⁹ У раду су делимично приказани резултати магистарске тезе *Специфичности реализације садржаја из области географије у настави природе и друштва*, одбрањене на Учитељском факултету у Лепосавићу дана 18.12.2012. године пред комисијом у саставу: проф. др Александар Милојевић, председник, проф. др Радивоје Кулић, ментор – члан, проф. др Јован Базић, члан, проф. др Радомир Арсић, члан и доц. др Петар Рајчевић, члан

природе, културе, уметности, науке, технике, технологије рада и свакодневног живота. То су слободније речено, програмски атоми (...) развојни фактор“ (Ђорђевић и Ничковић, 1990) који доприноси развоју ученикових знања, способности, навика и умења.

За наставно подручје природе и друштва садржаји су бирани тако да ученике уводе у основе многих наука: биологије, географије, физике, хемије, екологије, технике, технологије, социологије, историје, саобраћаја, хигијене... „Ученици се не могу упознати са садржајима мозаички и неосмишљено, што разуме се, захтева и дидактичко-методичку трансформацију садржаја“ (Лазаревић и Банђур, 2001). Садржаји наставних предмета *Свет око нас* и *Природа и друштво* бирају се тако да представљају кључне појмове из широког поља научних дисциплина, да су научно засновани и да су блиски животним условима и психо-физичком развоју ученика, да одговарају учениковим предзнањима и интересовањима и да су приступачни његовим могућностима сазнања. То значи да се води рачуна о научном и о педагошком критеријуму при избору садржаја. „Између пута сазнања у науци и пута стицања научних знања у настави не сме бити начелне разлике.“ (Богичевић, 2010). Они треба да су представљени на начин који је за ученике занимљив, атрактиван и изазован и који од њих изискује улагање напора у складу са индивидуалним могућностима.

Прве и основне појмове о природи и друштву деца упознају пре поласка у школу. Затим се тај процес наставља кроз наставу предмета *Свет око нас* и *Природа и друштво* када се ови појмови надограђују и тиме ствара основа за даље образовање и васпитање и за стицање целовитог система знања и диференцијацију наука на природне и друштвене.

Схема 1. Науке чији садржаји улазе у СОН и ПИД и њихова диференцијација у даљем школовању

ГЕОГРАФСКИ САДРЖАЈИ У НАСТАВИ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА

Схватању јединства природе и друштва и остваривању прописаних циљева и задатака за овај предмет и наставу у целини свакако да доприносе **садржаји из области географије** који су интегрисани у њега. Изучавајући ове садржаје ученици стичу основне појмове из свих географских дисциплина. То су: математичка географија, физичка географија, друштвена географија, регионална географија и картографија. Наравно, садржаји из географске науке у оквиру наставе овог предмета су елементарни садржаји који ученика треба да уведу у схватање природе и друштва и да истовремено буду увод у детаљније изучавање географске науке.

Као што се географска наука дели на низ дисциплина, тако се и географски садржаји у наставном подручју природе и друштва могу поделити на садржаје које проучава свака од ових дисциплина. Треба истаћи да се са ученицима млађег основношколског узраста не смеју правити поделе географских садржаја на овај начин, па чак ни поделе садржаја на поједине науке, јер они треба да схвате јединство природе и друштва, њихову повезаност и условљеност. У раду се, искључиво ради прецизнијег објашњења свих специфичности које треба уважити приликом реализације садржаја, врши само условна подела истих.

Физичко-географски садржаји. Физичка географија као наука проучава природу Земљине површине, па су садржаји физичке географије: рељеф, клима, воде, земљиште, биљни и животињски свет. За физичку географију често се везује и математичка географија са својим предметом проучавања, а то су: васиона, небеска тела, Земља као небеско тело, њена кретања и оријентација на Земљи. Већина ових садржаја може се обрађивати у географском простору, односно природном амбијенту. Садржаји који се не могу обрадити непосредно у природној средини обрађују се уз помоћ карата, слика, наставних филмова, узорака и других очигледних наставних средстава и уз помоћ неких инструмената (компас, термометар, ветроказ). Усвајањем ових садржаја упознаје се комплекс физичко-географског простора у коме се одвијају веома сложене појаве и процеси који условљавају укупан живот на Земљи. Темељно схватање и усвајање ових садржаја гаранција је формирања научног погледа на свет код ученика.

Физичко-географски садржаји заступљени су у оквиру следећих наставних тема: „Жива и нежива природа“ и „Оријентација у простору и времену“ у првом разреду, „Жива и нежива природа“ и „Кретање у простору и времену“ у другом, „Природа – човек – друштво“ и „Кретање у простору и

времену“ у трећем и „Рад, енергија, производња и потрошња“ у четвртном разреду.⁶⁰

Друштвено-географски садржаји односе се на становништво, привредне делатности људи и насеља. У раду са ученицима треба да имамо у виду да су ови садржаји подложни брзим променама и стално их актуелизовати и прилагођавати стварном стању. Такође, „знања о друштву су највишег степена сложености“ (Аврамовић, 2007). Стога, у наставном процесу треба испољити посебну тактичност и обазривост како би ученици на правилан начин разумели и усвојили све предвиђене садржаје и како би се постављени циљеви остварили. При обради ових садржаја најбоље је организовати посете, излете, екскурзије, али је могуће и непосредну очигледност заменити другим очигледним средствима. У том смислу могу се користити: карте, наставни филмови, телевизијске емисије, фотографије, мултимедијалне презентације, слике, графикони и сл. Пожељно је и ученике ангажовати на прикупљању различитих података и очигледних средстава, изради збирки, паноа са одређеном тематиком, чиме ће им ови садржаји постати интересантнији, ближи и приступачнији без обзира на сложеност и обимност.

Ова група садржаја заступљена је у следећим наставним темама: „Ја и други“, „Жива и нежива природа“ и „Култура живљења“ у првом разреду, „Жива и нежива природа“, „Где човек живи“ и „Људска делатност“ у другом и „Природа – човек – друштво“ и „Људска делатност“ у трећем разреду. У четвртном разреду све научене појмове треба да примене на просторе Србије, па они имају карактер регионално-географских садржаја.

Регионално-географски садржаји имају значајно место и улогу у географском васпитању и образовању ученика. Концепт географских садржаја у основној школи (са изузетком петог разреда) темељи се управо на принципу регионалне географије. Методичке подобности ових садржаја зависе од више фактора, од којих су најзначајнији узраст ученика, величина, степен проучености и просторна удаљеност регије. Узимајући у обзир ове факторе, почиње се од најближе средине и постепено у старијим разредима иде ка широј регији. При обради регионалних садржаја увек треба поћи од раније обрађених појмова који се тичу физичко-географских и друштвено-географских садржаја. Због тога треба применити принцип спирално-узлазног распореда (Де Зан, 2001) јер он омогућава да се до новог сазнања дође понављањем већ усвојених знања. Сем тога, његовом применом обрађују се појаве које су типичне за одређени простор, а чију основу представљају раније усвојени општи садржаји. На крају, треба нагласити да су ученици на овом узрасту способни за разна уопштавања и извођења закључака, па их увек треба максимално ангажовати по принципу активног усвајања знања.

⁶⁰ Све наставне теме које се наводе у тексту по разредима и за све области у складу су са важећим правилницима чији је попис дат у оквиру коришћене литературе.

За успешну реализацију ових садржаја најзначајнију улогу имају посете, излети и наставне екскурзије јер омогућавају непосредно упознавање географских садржаја одређене регије. Појмове које упознају на терену моћи ће да повезују са новим које буду учили и много лакше ће савладавати не само оне појмове које виде већ и оне који се надовезују на њих. Ако излете, екскурзије и посете није могуће извести, у настави се могу употребити сва наставна средства и дидактички материјали.

Картографски садржаји. Рад на стицању картографске писмености пролази кроз посебан методички поступак у коме се јављају одређене тешкоће. Прва се испољава у томе што се картографска писменост не стиче одједном већ у дужем периоду школовања. Друга произилази из чињенице да је учење географије условљено коришћењем саме карте. Њу је могуће превазићи тако што се после основног упознавања карте иста користи у настави, па се учење географских чињеница и упознавање карте међусобно допуњују. Сам процес сличан је процесу учења технике читања, јер се уз учење азбуке учи и само читање, а потом се читањем књига усавршава вештина читања. Ипак, свако слово представља један знак за један одређен глас, док један картографски знак представља читаву једну врсту географских објеката који су међусобно слични по неким особинама али и различити по већини других особина. Произилази да је картографска писменост и „читање“ карте сложеније од учења самог читања. Због тога се стицање картографске писмености мора заснивати на непосредном упознавању ученика са разноврсним географским објектима и појавама. То се постиже непосредним посматрањем географских чињеница и на основу тога изграђивањем географских појмова, па се од њих прелази на географске знаке којима се ти појмови бележе на географској карти. Они су, у односу на географске појмове, „апстракције вишег реда“ (Рудић, 1982).

Постоје два основна проблема у поступку стицања картографске писмености. Први је у томе на који начин и по ком поступку се од стварних објеката и појава у природи прелази на географску карту на којој су они представљени посебним знацима. Други проблем је како да ученици помоћу географске карте у својој машти представе изглед стварног терена приказаног на карти. Први поступак, од рељефа до карте, је индуктивног, а други, од карте ка стварном рељефу, дедуктивног карактера. Без обзира на то, они су у узајамној условљености, јер тек кад ученик може да „прође оба пута“ значи да је разумео географску карту. Наредни пут био би неприхватљив јер би од ученика захтевао много више времена, труда и механичког памћења, односно „читање пре него што су научили азбуку“ (Јањушевић, 1948).

Цео поступак увођења ученика у картографску писменост треба да се одвија по одређеним фазама следећим редоследом (Секуловић, 1981): „упознавање оријентације у простору; упознавање изгледа земљишта у крају;

умањено представљање објеката; прелазак са слике на план; прелазак са природе на рељеф; прелазак са рељефа на карту; прелазак са карте на рељеф; прелазак са карте краја на карту домовине“. Неке од фаза се реализују у првом и другом разреду, већина у трећем и неке у четвртном разреду.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања био је да се испитају специфичности садржаја из различитих географских дисциплина. Неке од њих ученици усвајају лакше јер су ближи њиховим интересовањима и могућностима непосредног сазнања, док друге усвајају са извесним тешкоћама јер их је немогуће непосредно опајати и од ученика изискују виши степен апстракције. Истраживањем ћемо да утврдимо мишљење учитеља о томе које од ових садржаја ученици усвајају са интересовањем и лакоћом а које са извесним потешкоћама.

Циљ истраживања је био да се утврди мишљење учитеља о томе који од садржаја, у складу са поделом географских садржаја на садржаје из физичке, друштвене, регионалне географије и картографије, ученицима представљају највећу потешкоћу у процесу реализације и усвајања. Наиме, циљ је био утврђивање односа који учитељи имају према групама географских садржаја који се издвајају у оквиру наставних предмета Свет око нас и Природа и друштво.

Хипотезе од којих се у истраживању пошло, формулисане су на следећи начин:

H₁: Очекујемо да учитељи недовољно уочавају и уважавају специфичности географских садржаја у односу на садржаје других наука интегрисане у предмете *СОН* и *ПВД*;

H_а: Учитељи уочавају и уважавају специфичности географских садржаја у односу на садржаје других наука интегрисане у предмете *СОН* и *ПВД*;

H₂: Очекујемо да учитељи недовољно уочавају различите потешкоће приликом реализације садржаја у складу са њиховом условном поделом на садржаје из физичке, друштвене и регионалне географије и картографије;

H_а: Учитељи уочавају различите потешкоће у процесу реализације садржаја у складу са њиховом поделом на садржаје из физичке, друштвене и регионалне географије и картографије.

Метод коришћене у истраживању су метода анализе педагошке теорије и праксе и дескриптивна метода. Примењена је **техника** анкетања и њој одговарајући мерни **инструмент** упитник. За потребе истраживања конструисан је посебан упитник за процену ставова који се састоји од 24 ајтема, конструисаних у форми скале процене Ликертовог типа. Испитаници су се изјашњавали о свакој тврдњи одговором који представља степен у коме тврдњу прихватају, односно одбијају. Степени прихватања и одбијања означени су бројевима. Тако је утврђена петостепена Ликертова скала ставова

затвореног типа у којој број 5 (пет) означава степен највећег – потпуног слагања, па тако опадајућим низом до броја 1 (један) који означава потпуно одбацивање и негирање тврдње, односно неслагање са датом тврдњом.

Узорак обухваћен истраживањем је једноставни случајни узорак просветних радника који изводе наставу у млађим разредима основне школе. Обухватио је укупно 216 запослених у разредној настави, чији је број по општинама следећи: Зајечар - 52, Књажевац - 41, Сокобања - 39, Врање - 37, Неготин - 33 и Голубац - 14 испитаника. Такође, узорак је формиран без обзира на пол учитеља и степен њихове стручне спреме (учитељи са IV и V степеном, наставници разредне наставе са VI и професори разредне наставе са VII степеном).

У поступку обраде добијених података и закључивања коришћене су технике инференцијалне статистике које спадају у непараметријске технике дефинисања мера релација. То су: контингенцијске табеле, апсолутне и релативне фреквенције, емпиријске и теоријске фреквенције, $h_i - kvadrat$ тест ($\chi^2 -$ тест) и коефицијент контингенције (C).

РЕЗУЛТАТИ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА

На почетку истраживања било је неопходно да се утврди мишљење учитеља о постојању самих специфичности географских садржаја у односу на садржаје из других наука који се изучавају у оквиру предмета Свет око нас и Природа и друштво. Добијени су следећи подаци:

Табела 1. Мишљење учитеља о специфичностима географских садржаја у оквиру СОН и ПИД

Тврдња: Постоје објективне специфичности географских садржаја			
Одговор	Frequency	Percent	Valid Percent
1. Уопште се не слажем	1	,5	,5
2. Углавном се не слажем	4	1,9	1,9
3. Делимично се слажем	37	17,1	17,1
4. Углавном се слажем	70	32,4	32,4
5. Потпуно се слажем	104	48,1	48,1
Total	216	100,0	100,0

Велики број учитеља се у потпуности сложио да су географски садржаји специфични. Ако се њима дода и број оних који се са наведеном тврдњом углавном слажу, добијамо да чак 80,6% испитаних учитеља уважава специфичности садржаја из географије. Са друге стране, само 5 учитеља, односно 2,4% не уочава специфичности ових садржаја (уопште или углавном се не слажу са полазном тврдњом). Уздржаних, односно оних који се делимично слажу је 37. Податак да се више од 4/5 испитаника изјаснило позитивно упућује нас на одбацивање полазне хипотезе H_1 и на закључак да

учитељи уочавају и уважавају специфичности ових садржаја у односу на друге садржаје који се изучавају у предметима *СОН* и *ПИД*.

Табела 2. Разлика између добијених и очекиваних одговора Табела 3. Вредност χ^2

	Observed N	Expected N	Residual
Уопште се не слажем	1	43,2	-42,2
Углавном се не слажем	4	43,2	-39,2
Делимично се слажем	37	43,2	-6,2
Углавном се слажем	70	43,2	26,8
отпуно се слажем	104	43,2	60,8

Hi-kvadrat test	
Chi-Square	179,880
df	4
Asymp. Sig.	,000

Полазну хипотезу H_1 да учитељи недовољно уочавају и уважавају специфичности географских садржаја у односу на садржаје других наука интегрисане у предметима *СОН* и *ПИД* у целости одбацујемо јер је добијена вредност χ^2 статистички значајна на нивоу $p = .00$. Постоји статистички значајна разлика између опажених и очекиваних фреквенција. Изражена је у петом и четвртом степену слагања а код осталих ставова, негативних и неутралних, та разлика је негативна јер је број опажених фреквенција мањи у односу на број очекиваних.

Садржаји из физичке географије представљају посебну групу садржаја, за које су учитељи заузели следеће ставове:

Табела 4. Однос учитеља према физичко-географским садржајима

Тврдња: Највећи проблем ученицима су физичко-географски садржаји			
Одговор	Frequency	Percent	Valid Percent
1. Уопште се не слажем	4	1,9	1,9
2. Углавном се не слажем	9	4,2	4,2
3. Делимично се слажем	90	41,6	41,6
4. Углавном се слажем	83	38,4	38,4
5. Потпуно се слажем	30	13,9	13,9
Total	216	100,0	100,0

Уочавамо да се са тврдњом у потпуности сложило 30 испитаних учитеља (близу 14%), а да се још 83 (или 38,4%) углавном сложило. Највише је оних који су уздржани по овом питању – 90 испитаника (односно преко 41, 5%). Број оних који се нису сложили са тврдњом укупно износи нешто преко 6%.

Табела 5. Разлика између добијених и очекиваних одговора

	Observed N	Expected N	Residual
Уопште се не слажем	4	43,2	-39,2
Углавном се не слажем	9	43,2	-34,2
Делимично се слажем	90	43,2	46,8
Углавном се слажем	83	43,2	39,8
Потпуно се слажем	30	43,2	-13,2

Табела 6. Вредност χ^2

Hi-kvadrat test	
Chi-Square	154,046
df	4
Asymp. Sig.	,000

Анализом је утврђено да постоји негативна разлика у фреквенцијама између опажених и очекиваних одговора код оних који се у потпуности слажу или не слажу у оба степена. Највећу позитивну вредност има разлика уочена код неутралних ставова учитеља, па тек онда код оних који се углавном слажу. Како је ова разлика утврђена на нивоу $p = .00$ наводи нас да не прихватимо специфичну хипотезу H_2 .

Садржаји из друштвене географије су целина у односу на коју смо добили следеће:

Табела 7. Однос учитеља према друштвено-географским садржајима

Тврдња: Највећи проблем ученицима су друштвено-географски садржаји			
Одговор	Frequency	Percent	Valid Percent
1. Уопште се не слажем	4	1,9	1,9
2. Углавном се не слажем	23	10,7	10,7
3. Делимично се слажем	62	28,7	28,7
4. Углавном се слажем	77	35,6	35,6
5. Потпуно се слажем	50	23,1	23,1
Total	216	100,0	100,0

И овде уочавамо разлике у одговорима испитаних учитеља. Лако се запажа да се са тврдњом слаже, у потпуности или углавном, њих 127 (или близу 59%), да је уздржаних 62 (више од 28,5%) и да се не слаже, уопште или углавном, 27 учитеља (преко 12,5%).

Табела 8. Разлика између добијених и очекиваних одговора

	Observed N	Expected N	Residual
Уопште се не слажем	4	43,2	-39,2
Углавном се не слажем	23	43,2	-20,2
Делимично се слажем	62	43,2	18,8
Углавном се слажем	77	43,2	33,8
Потпуно се слажем	50	43,2	6,8

Табела 9. Вредност χ^2

Hi-kvadrat test	
Chi-Square	80,713
df	4
Asymp. Sig.	,000

Анализа показује да постоји статистички значајна разлика између опажених и очекиваних фреквенција. Ова разлика је позитивна када су у питању слагања са тврдњом, а негативна код њеног оспоравања. Значајност разлике утврђена је са ризиком грешке који је мањи од .05, односно $p = .00$, па оспорава специфичну хипотезу H_2 да нема разлике унутар географских садржаја.

Садржаји из регионалне географије су део чија је специфичност у процесу реализације доказана заузимањем следећих ставова наставника:

Табела 10. Однос учитеља према регионално-географским садржајима

Тврдња: Највећи проблем ученицима су регионално-географски садржаји			
Одговор	Frequency	Percent	Valid Percent
1. Уопште се не слажем	9	4,2	4,2
2. Углавном се не слажем	51	23,6	23,6
3. Делимично се слажем	68	31,5	31,5
4. Углавном се слажем	77	35,6	35,6
5. Потпуно се слажем	11	5,1	5,1
Total	216	100,0	100,0

Са наведеном тврдњом сложио се досад најмањи број испитаних учитеља, односно у исто време са њом се није сложио највећи број. Тврдњу је прихватио, углавном или у потпуности, тек нешто више од 40,5% испитаника, неутралан је 31,5% и није се сложило, углавном или уопште, близу 28%. Ово указује на став учитеља да садржаји из регионалне географије ученицима не представљају велики проблем, што је и очекивано јер су ученицима најближи и омогућавају непосредно сагледавање кроз амбијенталну и истраживачку наставу на терену.

Табела 11. Разлика између добијених и очекиваних одговора

Табела 12. Вредност χ^2

	Observed N	Expected N	Residual
Уопште се не слажем	9	43,2	-34,2
Углавном се не слажем	51	43,2	7,8
Делимично се слажем	68	43,2	24,8
Углавном се слажем	77	43,2	33,8
Потпуно се слажем	11	43,2	-32,2

Hi-kvadrat test	
Chi-Square	93,167
df	4
Asymp. Sig.	,000

Вредности разлике између опажених и очекиваних фреквенција негативне су код крајњих степена слагања или неслагања, а код свих осталих имају позитивну вредност. Статистички значајна разлика утврђена је на нивоу $p = .00$. па отуда не прихватамо хипотезу H_2 .

Садржаји из картографије су последња целина која се изучава у оквиру географских садржаја у млађим разредима основне школе, а за које смо добили следеће податке:

Табела 13. Однос учитеља према картографским садржајима

Тврдња: Највећи проблем ученицима су картографски садржаји			
Одговор	Frequency	Percent	Valid Percent
1. Уопште се не слажем	6	2,8	2,8
2. Углавном се не слажем	25	11,6	11,6
3. Делимично се слажем	53	24,5	24,5
4. Углавном се слажем	78	36,1	36,1
5. Потпуно се слажем	54	25,0	25,0
Total	216	100,0	100,0

Испитани учитељи су се сложили у највећем броју до сада када је у питању тежина неке од група географских садржаја, односно проблем њихове реализације и усвајања од стране ученика. Наиме, чак 132 испитаника (преко 61%) сматра да највећи проблем приликом реализације представљају картографски садржаји. Мање од 1/4 је уздржано, а тек нешто преко 14% се није сложило са тврдњом. Ово указује на став учитеља да картографски садржаји, у односу на све друге географске садржаје, ученицима представљају највећи проблем у процесу реализације и усвајања.

Табела 14. Разлика између добијених и очекиваних одговора

	Observed N	Expected N	Residual
Уопште се не слажем	6	43,2	-37,2
Углавном се не слажем	25	43,2	-18,2
Делимично се слажем	53	43,2	9,8
Углавном се слажем	78	43,2	34,8
Потпуно се слажем	54	43,2	10,8

Табела 15. Вредност χ^2

Hi-kvadrat test	
Chi-Square	72,657
df	4
Asymp. Sig.	,000

Позитивна разлика између опажених и очекиваних фреквенција постоји на свим нивоима слагања са тврдњом, односно већи број учитеља од очекиваног потврдио је да управо картографски садржаји представљају највећи проблем ученицима у процесу реализације. Негативне вредности ова разлика има код оба степена неслагања са тврдњом, односно мање је одговора од очекиваних који се са тврдњом нису сложили. Разлика и резултат χ^2 утврђени су на нивоу $p = .00$ и наводе на одбацивање хипотезе H_2 .

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Тестирањем значајности разлика између фреквенција постављена хипотеза која је гласила „Очекујемо да учитељи недовољно уочавају различите потешкоће приликом реализације садржаја у складу са њиховом условном поделом на садржаје из физичке, друштвене и регионалне географије и картографије“ односно да се не очекују статистички значајне разлике између ставова учитеља у целисти се одбацује јер су добијене вредности χ^2 статистички значајне на нивоу $p = .00$. Прихватимо алтернативну хипотезу и закључујемо да постоје разлике у тежини усвајања географских садржаја које учитељи уочавају у процесу њихове реализације, односно да не представљају сви географски садржаји исту потешкоћу ученицима у наставном процесу. Запажамо да су, по мишљењу учитеља, за обраду и учење најлакши физичко–географски садржаји, затим регионално–географски, па друштвено–географски и на крају картографски садржаји.

Садржаји из физичке географије представљају, по мишљењу учитеља, одређени, али не велики проблем приликом реализације. То је разумљиво с обзиром да се са већином ових садржаја ученици сусрећу од најмлађег

узраста, и пре поласка у школу. Ипак, тек у школи они добијају научни карактер и формирају се јасне представе о томе шта они заиста значе. Они су, такође, доступни непосредном посматрању па их, без обзира на мноштво нових података које подразумевају, ученици лакше усвајају.

Друштвено–географски садржаји представљају већу потешкоћу. Овакав став учитеља је и очекиван јер они за ученике представљају углавном новину и са већином ових садржаја се ученици упознају тек у школи. Неки се не могу непосредно посматрати јер подразумевају удаљена места, насеља са великим бројем становника, различита занимања људи и слично.

Регионално–географски садржаји представљају мању потешкоћу у односу на друштвене, али већу у односу на физичко–географске садржаје. То је и разумљиво јер они укључују садржаје из физичке географије и друштвене географије који се односе на одређену територију. Ученицима су просторно најближи и тиме постоји највећа могућност њиховог непосредног опажања, али су тежи од физичко–географских јер подразумевају и садржаје из друштвене географије, односно представљају комбинацију ових садржаја.

Најзад, учитељи су као ученицима најтеже за усвајање издвојили картографске садржаје. Географска карта је представа простора која има специфичне знаке за представљање географских чињеница. На њој се тродимензионални простор приказује у две димензије, а све познате појаве и објекти симболима који често и не личе на саме објекте и појаве у природном и друштвеном окружењу. Дакле, на основу географских чињеница изграђују се географски појмови, па се од њих прелази на географске знаке којима се ти појмови бележе на географској карти, а који су у односу на географске појмове „апстракције вишег реда“ (Рудић, 1982). Сем тога, и цео поступак увођења ученика у картографску писменост је „скраћен“ у односу на онај који се препоручује у већини уџбеника из методике наставе Природе и друштва или Географије, па од ученика захтева доста механичког учења. Без обзира што се са обрадом ових садржаја почиње тек у трећем разреду, из наведених и вероватно многих других разлога у чије се датаљније набрајање и објашњење нећемо упуштати јер нису предмет овог рада, учитељи су мишљења да ови садржаји представљају највећи проблем за ученике у односу на остале садржаје из географске науке.

Литература

- Аврамовић, З. (2007): Знање, незнање и погрешно знање у школи, *Зборник Института за педагошка истраживања*, vol. 39, бр. 1, 69 – 85.
- Богичевић, Д. (2010): *Практикум из дидактике*, Лепосавић: Учитељски факултет Лепосавић
- De Zan, I. (2001): *Metodika nastave prirode i društva*, Zagreb: Školska knjiga

- Ђорђевић, М, Ничковић, Р. (1990): *Педагогија*, Ниш: Просвета
- Јањушевић, М. (1948): *Методика наставе Земљописа у основној школи*, Београд: Просвета
- Круљ, Р, Качапор, С, Кулић, Р. (2003): *Педагогија*, Београд – Лепосавић: Свет књиге, Учитељски факултет Призрен – Лепосавић
- Лазаревић, Ж, Банђур, В. (2001): *Методика наставе природе и друштва*, Јагодина – Београд: Учитељски факултет Јагодина, Учитељски факултет Београд
- Милојевић, А, Марковић Е, Милојковић, С. (2011): Виртуелни простор и образовање, Лепосавић: *Зборник радова Учитељског факултета у Лепосавићу*, бр.5, 27 – 36.
- Мићановић, М. (2005): Савремени приступ обради географских садржаја у основној школи, *Педагошка стварност*, vol. 51, бр. 9 – 10, 748 – 755.
- Миџић, V. (1986): *Методологија педагошког истраживања*, Сарајево: Svijetlost
- Педагошка енциклопедија I и II (1989), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања (Сл. гласник РС – Просветни гласник, бр. 10/04, 20/04, 1/05, 3/06, 15/06, 2/08, 2/10, 7/10, 3/11, 7/11)
- Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања (Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 1/05, 15/06, 2/08, 2/10, 7/10, 3/11, 7/11)
- Правилник о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања (Службени гласник РС – Просветни гласник, бр. 3/06, 15/06 и 2/08, 3/11, 7/11).
- Рудић, В. (1982): *Методика наставе Географије*, Београд: Научна књига
- Секуловић, В. (1981): *Методика наставе Географије*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Станимировић, Б, Анђелковић, С. (2003): *Методика наставе природе и друштва – избор текстова*, Врање: Учитељски факултет

TEACHERS' ATTITUDE IN RELATION TO DIFFICULTIES IN ACQUIRING CONTENTS OF GEOGRAPHY SCIENCE

Summary: *Geographical contents as a whole are firstly separated from the teaching contents of subjects World around us and Sciences and Society and then analyzed. These contents are divided according to the division of the geography science itself such as follows: physical-geography, social-geography, regional-geography and cartography contents. The aim of this study is to determine the opinion of the teachers on the particularities of the specific content groups within the geographical contents and finding out which contents are `the most difficult` ones for the pupils to master. A systematic none experimental study is carried out on a sample of the teachers who teach in junior grades of primary school, with the total of 216 examinees. A method of pedagogical practice of analysis and descriptive method are used. A technique of questionnaire is being applied and a questionnaire is made up of 24 items in the form of fifth degree scale estimation. Results obtained point to the presence of differences in the degree of difficulties in acquiring these contents, i.e. not all the geographic contents cause the same problems to the pupils in the teaching process. Cartographic contents are separated from the rest being the most difficult ones as they start from the cartographic signs which are abstractions of higher level, and at the same time, the procedure of their processing is much shortened in relation to the one suggested by the methodology.*

Key words: *teaching contents, geographical contents, teachers, attitudes, difficulties*

ОТНОШЕНИЕ УЧИТЕЛЯ К ТРУДНОСТЯМ, ВОЗНИКАЮЩИМ У УЧАЩИХСЯ ПРИ УСВОЕНИИ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ

Резюме: *Из содержания основных образовательных программ Окружающий мир (Мир вокруг нас) выделены географические понятия, являющиеся предметом нашего исследования. Эти понятия в соответствии с делением географической науки, структурируются в самостоятельные разделы программы: физико-географические, социально-географические, регионально-географические и с элементами картографии. Целью данного исследования является определение мнения учителей о трудностях, возникающих у учащихся начальной школы при усвоении географических понятий и изучении некоторых географических тем. Необходимо установить, какие темы являются для учащихся самыми тяжелыми в процессе их изучения. Было проведено систематическое неэкспериментальное исследование, где в качестве респондентов выступили 216 учителей начальных классов. Мы использовали метод анализа педагогической теории и практики и описательный метод. Для собеседования разработана специальная анкета, состоящая из 24 элементов, где вопросы оцениваются по пятибалльной шкале Лайкерта. Полученные результаты показывают, что существуют различия в зависимости от степени тяжести при усвоении географических содержаний, так как существует группа легко усваиваемых понятий, не создающих трудностей при усвоении. Выделены наиболее трудные для усвоения картографические объекты-понятия, так как они связаны с картографическими знаками как абстракциями более высокого порядка. По сравнению с процедурой, рекомендованной в методологии, для обработки данного содержания отводится недостаточно времени.*

Ключевые слова: *образовательные учреждения, географическое содержание, учителя, мнения, трудности*